

УДК 342.6

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.29>

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ

Ярема В.В.,
завідувач кафедри військової підготовки
Державного податкового університету
ORCID: 0000-0002-7930-0123

Ярема В.В. Основні напрями правового забезпечення виховного процесу у системі підготовки офіцерів запасу.

Стаття присвячена визначенню основних напрямів правового забезпечення виховного процесу у системі підготовки офіцерів запасу.

Досліджено роль національно-патріотичного виховання під час підготовки військовослужбовців. Обґрунтовано, що мета правового забезпечення виховного процесу у системі підготовки офіцерів запасу - це створення правових механізмів вироблення у означеної категорії осіб патріотичного світогляду, морально-бойових якостей та національно-ідейних переконань, заснованих та військових традиціях українського народу, любові до Батьківщини і готовності виконувати свій військово-патріотичний обов'язок у будь-яких умовах.

З'ясовано, що правове забезпечення виховного процесу у системі підготовки офіцерів запасу складається з нормативно-правових актів: 1) глобального характеру (Конституції України, норм міжнародного гуманітарного права); 2) організаційного характеру, які обумовлюють особливості проходження військової служби (зокрема, це закони України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»; 3) правових актів регламентуючого характеру, до яких належить Порядок проведення військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу, Інструкція про організацію військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу тощо.

Аргументовано, що виховний процес у системі підготовки офіцерів запасу виконує направляючу та консолідуючу функції, забезпечуючи цілісність освітнього процесу та формування у майбутніх військовослужбовців комплексу ціннісно-мотиваційних, морально-ділових та світоглядних якостей. Інтегруючою основою професійно важливих якостей офіцера запасу є патріотизм, який включає формування оборонної свідомості, поваги до військової служби, усвідомлення її ролі у житті суспільства і держави.

Зроблено висновок, що основні напрями правового забезпечення виховного процесу у системі підготовки офіцерів запасу уявляють собою вектори спрямованості правового впливу на формування особистості майбутніх військовослужбовців з метою зміцнення їх національно-патріотичних та військово-патріотичних цінностей і професійної мотивації. До найбільш важливих напрямів досліджуваного виду правового забезпечення належать ціннісний, організаційний, інструментальний, людиноцентристський та комунікативний.

Ключові слова: виховання, національно-патріотичне виховання, військово-патріотичне виховання, офіцери запасу, військова служба, правове забезпечення.

Yarema V.V. Main directions of legal support of the educational process in the system of training of reserve officers.

The article is devoted to the definition of the main directions of legal support of the educational process in the system of training of reserve officers.

The role of national and patriotic education in the training of military personnel is investigated. It is substantiated that the purpose of legal support of the educational process in the system of training of reserve officers is to create legal mechanisms for developing in this category of persons a patriotic outlook, moral and combat qualities and national and ideological beliefs based on the military traditions

of the Ukrainian people, love for the Motherland and readiness to fulfill their military and patriotic duty under any circumstances.

The article determines that the legal framework for the educational process in the reserve officer training system consists of the following legal acts: 1) of a global nature (the Constitution of Ukraine, the norms of international humanitarian law); 2) of an organizational nature which determine the peculiarities of military service (in particular, the Laws of Ukraine "On Military Duty and Military Service", "On Mobilization Training and Mobilization"; 3) regulatory legal acts, which include the Procedure for Conducting Military Training of Citizens of Ukraine under the Program for Training of Reserve Officers, the Instruction on Organization of Military Training of Citizens of Ukraine under the Program for Training of Reserve Officers, and the Law of Ukraine "On Military Training of Citizens of Ukraine".

The arguments are presented that the educational process in the system of training reserve officers performs a guiding and consolidating function, ensuring the integrity of the educational process and the formation of a set of value-motivational, moral, business and worldview qualities in future military personnel. The integrating basis for the professionally important qualities of a reserve officer is patriotism, which includes the formation of defense consciousness, respect for military service, and awareness of its role in the life of society and the state.

The author concludes that the main areas of legal support for the educational process in the system of training of reserve officers represent the vectors of legal influence on the formation of the personality of future military personnel with a view to strengthening their national-patriotic and military-patriotic values and professional motivation. The most important areas of the type of legal support under study include value, organizational, instrumental, human-centered and communicative.

Key words: education, national-patriotic education, military-patriotic education, reserve officers, military service, legal support.

Постановка проблеми. Функціонування Збройних Сил України під час правового режиму воєнного стану внаслідок повномасштабної російської збройної агресії засвідчило, що у сфері підготовки офіцерів запасу існує велика кількість недоліків. Залишається проблемною сфера національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання, що має своїми наслідками неготовність частини офіцерів запасу до виконання військового обов'язку з умовах збройного конфлікту високої інтенсивності.

Причини такого явища носять політичний, правовий, психологічний та педагогічний характер. На жаль, підготовці офіцерів запасу довгий час не приділялася увага з боку держави, що викликало певну стагнацію цієї форми підготовки до військової служби. Однак нині ефективність відсічі державі-агресору залежить від укомплектованості військових частин мотивованими офіцерами з високим рівнем готовності до виконання бойових завдань. Це вимагає удосконалення правового забезпечення виховного процесу як складової підготовки офіцерів запасу, а також пошуку найбільш доцільних шляхів реформування означеної підготовки. У сукупності ці фактори слугують підтвердженням актуальності теми цієї статті.

Стан опрацювання проблематики. Питання підготовки офіцерів запасу достатньо активно висвітлювалися у дослідженнях з військових, педагогічних та соціологічних наук. Так, Я. Зорій, розглядаючи сутність військово-патріотичної підготовки офіцерів запасу, переконливо аргументує, що зовнішні об'єктивні ознаки заходів, які плануються і проводяться, стають у процесі такої підготовки внутрішніми знаннями і переконаннями особистості студента - майбутнього офіцера запасу, який спроможний самостійно сформулювати свої ціннісні орієнтації, які відповідали б вимогам суспільства та завданням його військово-професійної діяльності. Такий підхід, на думку автора, видається плідним для специфічних умов військового підрозділу цивільного вищого навчального закладу України, оскільки саме тут процеси навчання і позанавчальної діяльності тісно вплетені в єдину систему підготовки майбутніх офіцерів запасу. Критеріями військово-патріотичної вихованості студентів, які найбільшою мірою відображають її суть, науковець вважає наступні: патріотична спрямованість особистості студента; успіхи в оволодінні військовою спеціальністю; ставлення до виконання військового обов'язку як до конституційного обов'язку; дисциплінованість; активність в організації та проведенні військово-патріотичних заходів [1].

В.В. Баришніков і О.К. Неймирок, досліджуючи шляхи вдосконалення підготовки офіцерів запасу в Україні, доходять висновку, що відсоток студентів, які бажають пов'язати своє життя в

мирний час зі службою в Збройних Силах України після закінчення навчання у вищих навчальних закладах, дуже низький. Мотивація більшості з них – отримання первинного офіцерського звання «молодший лейтенант запасу» з метою не бути призваним на військову службу, або бути прийнятим на службу в інші силові структури, а деякі студенти хочуть мати переваги на посадах державної служби [2]. Автори роблять цілком аргументований висновок про необхідність реформування системи підготовки офіцерів запасу з дуже слушними на момент написання статті (2015 р.) пропозиціями.

М. Касьяненко, аналізуючи проблеми професійної підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу, вказує, що практика та передовий педагогічний досвід свідчать, що форма військової підготовки «методом військового дня» неоптимальна і значно поступається такій формі підготовки, як навчальний збір. Крім того, впровадження в якості основного методу військової підготовки навчальних зборів, що проводяться один раз протягом семестру, спрощує систему планування навчальних занять та взаємодію з цивільними закладами вищої освіти. Певні проблеми у функціонуванні системи підготовки офіцерів запасу пов'язані також з якістю кваліфікаційних характеристик, навчальних планів та програм військової підготовки. Наразі вони різні за структурою і змістом у різних військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти і вищих військових навчальних закладах для однієї військово-облікової спеціальності. Тому, на думку автора, необхідно провести уніфікацію кваліфікаційних характеристик, навчальних планів та програм військової підготовки в усіх військових та цивільних закладах освіти. Зазначене, на думку науковця, також додатково свідчить про доцільність зосередження підготовки офіцерів запасу в регіональних навчально-методичних Центрах, які необхідно створити при провідних вищих військових навчальних закладах України [3].

Однак після початку повномасштабної російської збройної агресії проти України виховна складова підготовки офіцерів запасу ще не була предметом окремих наукових досліджень, що обумовлює доцільність більш детального дослідження цієї проблематики.

Мета статті – визначити основні напрями правового забезпечення виховного процесу у системі підготовки офіцерів запасу.

Виклад основного матеріалу. Як зазначено у Стратегії національно-патріотичного виховання, затвердженій Указом Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019, в Україні національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність), формування у громадян почуття патріотизму, поваги до Конституції і законів України, соціальної активності та відповідальності за доручені державні та громадські справи, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України, сповідування європейських цінностей [4]. Одним із видів національно-патріотичного виховання є військово-патріотичне виховання, яке пов'язано із формуванням оборонної свідомості громадян України. Оборонна свідомість, у свою чергу, детермінує наявність готовності до захисту Батьківщини, яку у наукових джерелах розуміють відповідно до сфер її дії як сукупність: а) інтелектуальної; б) психологічної; в) фізичної та фізіологічної; г) інформаційної; г) мотиваційної готовності. Мотиваційна підготовка до військової служби уявляє собою формування у призовників ціннісних установок, етичних якостей, прагнень та інтересів, спрямованих на захист громадян України, її територіальної цілісності та недоторканості у процесі несення військової служби. При цьому відзначається, що система підготовки до військової служби, яка має забезпечити накопичення навчених військовій справі людських ресурсів з високим рівнем мотивації до військової служби та участі у бойових діях, працює неефективно, має місце велика кількість правових прогалин, а заходи підготовки охоплюють меншу частину населення нашої держави [5].

Правове забезпечення виховного процесу у системі підготовки офіцерів запасу складається з нормативно-правових актів: 1) глобального характеру (Конституції України, норм міжнародного гуманітарного права); 2) організаційного характеру, які обумовлюють особливості проходження військової служби (зокрема, це закони України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»; 3) правових актів регламентуючого характеру, до яких належить Порядок проведення військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу, Інструкція про організацію військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу тощо. Визначальною рисою цих правових документів

є акцентування в них уваги на патріотичних цінностях, формування яких потребує системної кропіткої роботи.

Роль патріотизму у системі професійно важливих якостей особистості представників військової професії полягає в тому, що він виступає системним та об'єднуючим утворенням для всіх інших властивостей, об'єднує їх в єдиній мотиваційній готовності до захисту територіальної цілісності та суверенітету нашої держави. Відповідно, це позитивно впливає на швидкість і якість адаптації офіцера запасу до умов військової служби, дозволяє йому не витратити час та зусилля на оволодіння корпоративними цінностями, притаманними військовому середовищу. Особливо важливим це є в умовах широкомасштабної збройної російської агресії, які потребують від офіцерського складу швидких дій у бойовій обстановці, в яких ціннісні етичні якості особистості мають велике значення.

Вказане обумовлює важливість національно-патріотичного виховання у системі підготовки офіцерів запасу, правове забезпечення якого полягає, на нашу думку, у створенні правових механізмів вироблення у означеній категорії осіб патріотичного світогляду, морально-бойових якостей та національно-ідейних переконань, заснованих та військових традиціях українського народу, любові до Батьківщини і готовності виконувати свій військово-патріотичний обов'язок у будь-яких умовах. Така мета правового забезпечення потребує наявності правових механізмів реалізації, які формують відповідні шляхи (напрями) правового забезпечення. Виходячи із специфіки цілі правового забезпечення у досліджуваній сфері, можна переконатися у наявності наступних основних напрямів його розвитку.

Ціннісний напрям розвитку правового забезпечення виховного процесу полягає у використанні правових засобів для формування у офіцерів запасу переконань, ідей та ціннісних установок, в яких знаходять свої відображення соціальні проблеми та конфлікти, що виникають у суспільстві, та способів їх вирішення в умовах правового режиму воєнного стану. Вказаний напрям обумовлює спрямованість на відданість офіцера запасу національно-патріотичним ідеалам, які дозволяють зберегти національну ідею та ідеологічні цінності українського народу в умовах повномасштабної російської збройної агресії, та використати їх для ефективної відсічі державі-агресору і для консолідації українського суспільства.

Організаційний напрям розвитку правового забезпечення виховного процесу у досліджуваній сфері постає як комплекс правових засобів, застосування яких спрямовано на вироблення у офіцерів запасу лідерських якостей, заснованих на взаємоповазі та взаємодопомозі у військових колективах, а також виборі сучасних методів та засобів здійснення управлінських практик в умовах збройного конфлікту високої інтенсивності.

Інструментальний напрям розвитку правового забезпечення виховання офіцерів запасу пов'язаний із використанням правових інструментів для пришвидшення засвоєння військовослужбовцями корпоративних цінностей та пристосування до умов несення служби, що може відбуватися у двох основних формах: активній, в якій військовослужбовець прагне підвищувати ефективність відносин у військовому середовищі, і пасивній, яка передбачає пристосування до існуючих критеріїв оцінки та засобів виконання бойових та інших військово-управлінських завдань.

Людиноцентристський напрям правового забезпечення полягає у прийнятті офіцером запасу як свого найважливішого завдання збереження життя та здоров'я особового складу в умовах успішного виконання бойових завдань. Це найбільш складна для реалізації функція, оскільки потреби збереження життя і виконання бойового завдання часто вступають у суперечність. Разом з тим, завданням офіцера має бути створення таких умов, в яких гуманістичні принципи функціонування військових колективів мають знаходити своє практичне втілення навіть в умовах збройного конфлікту високої інтенсивності.

Комунікативний напрям правового забезпечення передбачає створення правових умов для підвищення ефективності комунікативних процесів у військовому середовищі (як формальних, так і неформальних), і максимального пришвидшення обміну інформацією в умовах виконання бойових завдань.

Задля досягнення мети та виконання завдань досліджуваного виду виховання рекомендовано застосовувати такі методи: формування свідомості особистості, що ґрунтуються на діяльності суб'єкта військово-патріотичного виховання (бесіда, лекція, дискусія, переконання, приклад, практична діяльність індивідуальних об'єктів військово-патріотичного виховання), формування позитивного досвіду суспільної поведінки (привчання, тренування, вимога, громадська думка,

виховуючі ситуації); методи емоційного впливу та використання засобів стимулювання діяльності і поведінки (гра, змагання, заохочення, стягнення; самовиховання об'єктів військово-патріотичного виховання, самопізнання, самоусвідомлення, саморегуляція) [6]. Вказані методи дозволяють здійснювати практичну реалізацію напрямів правового забезпечення виховного процесу у системі підготовки офіцерів запасу.

Висновки. Виховний процес у системі підготовки офіцерів запасу виконує направляючу та консолідуючу функції, забезпечуючи цілісність освітнього процесу та формування у майбутніх військовослужбовців комплексу ціннісно-мотиваційних, морально-ділових та світоглядних якостей. Інтегруючою основою професійно важливих якостей офіцера запасу є патріотизм, який включає формування оборонної свідомості, поваги до військової служби, усвідомлення її ролі у житті суспільства і держави.

Основні напрями правового забезпечення виховного процесу у системі підготовки офіцерів запасу уявляють собою вектори спрямованості правового впливу на формування особистості майбутніх військовослужбовців з метою зміцнення їх національно-патріотичних та військово-патріотичних цінностей і професійної мотивації. До найбільш важливих напрямів досліджуваного виду правового забезпечення належать ціннісний, організаційний, інструментальний, людиноцентристський та комунікативний.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зорій Я.Б. Військово-патріотична підготовка майбутніх офіцерів запасу в умовах навчального процесу вищого навчального закладу. *Автореф. Дис. канд. юрид. наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти*. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2005. 20 с.
2. Баришніков В.В., Неймирок О.К. Шляхи вдосконалення підготовки офіцерів запасу в Україні. *Системи обробки інформації*. 2015. № 8. С. 158–161.
3. Касьяненко М. Аналіз проблем професійної підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу. *Social Development and Security*. 2020. Vol. 10. No. 5. С. 161–168.
4. Стратегія національно-патріотичного виховання, затвердженій Указом Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text> (дата звернення 5.11.2024 року).
5. Ноздрачов О.О. Підготовка до військової служби як предмет цивільно-військового співробітництва: правові аспекти. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2023. № 3-4 (7-8). С. 40–43.
6. Про затвердження Концепції військово-патріотичного виховання в системі Міністерства оборони України: Наказ Міністерства оборони України від 14 серпня 2024 року № 554. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0554322-24#Text> (дата звернення 5.11.2024 року).